

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԳՈՅԱՊԱՇՏԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԸ
ՊԵՐՃ ԶԵՅԹՈՒՆՑՅԱՆԻ «ԱՐՇԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ» ՎԵՊՈՒՄ

Հայ պատմավեպի պատմության մեջ երեք շրջափուլ է հարկավոր առանձնացնել՝ պատմական փառավոր անցյալն անփառունակ ներկային հակադրող (Բաֆֆի, Մուրացան, Ծերենց), պատմական (ողբերգական կամ փառահեղ) անցյալն իր ժամանակին զուգահեռող (Ստեփան Զորյան, Դերենիկ Դեմիրճյան) և պատմական անցյալը գոյաբանական հարցերի տեսանկյունից վերլուծող (Վարդան Գրիգորյան, Պերճ Զեյթունցյան, Լևոն Խեչոյան): Անցյալի իրենց մոտեցումների առանձնահատկություններով հատկանշվող այս փուլերը մի կողմից ընկալելի են ժամանակի (19-րդ դար, 20-րդ դարի առաջին, 20-րդ դարի երկրորդ կես) և ուղղության ու մեթոդի (ռոմանտիզմ, ռեալիզմ, մոդեռնիզմ) կոնտեքստում, մյուս կողմից՝ գրողի աշխարհայացքային, գեղագիտական ու ոճական ընդհանուր համակարգի մեջ: Այս վերջին փուլի վիպագրության մեջ պատմությունն ավելի քան երբևէ զրկվում է ազգային նշանակությունից. երևույթ, որ նկատելի է առավելապես արձակագիր, դրամատուրգ, հրապարակախոս Պերճ Զեյթունցյանի պատմավիպագրության մեջ: Ընդհանրապես վեպի՝ Զեյթունցյանի նախասիրած տեսակը փաստական հիմքի վրա ստեղծված է կզիստենցիալ այլաբանությունն է («Քսաներորդ դարի լեգենդ» վեպն ու «Ամենատխուր մարդը» վիպակը), իսկ նրա լավագույն ստեղծագործություններից մեկը՝ «Արշակ Երկրորդը», ըստ էության, ոչ այնքան պատմական, որքան պատմական փաստերի վրա հիմնված էկզիստենցիալ վեպ է (պատմական անցյալը բեմական մի հարթակ է, որի վրա էկզիստենցիալ դրամա է տեղի ունենում): Զավեն Ավետիսյանը նկատում է, որ «Արշակ Երկրորդը» «հանրագումարի է բերում մարդկային հոգեբանության այն պեղումները, որ արձակագիրը կատարել էր իր նախորդ գործերում՝ «Կլոդ Ռոբերտ Իզերվի», «Կատակերգություն առանց մասնակիցների», «Ամենատխուր մարդը» և այլն: Ստեղծագործական հղացման ակունքների իմաստով այս պատմավեպը նմանվում է

նրա նախորդ գործերին: Ձեյթունցյանը հակում ունի իր գործերի հիմքում դնելու մարդու ճակատագրին վերաբերող այնպիսի փաստագրական նյութեր, որոնք հնարավորություն ընձեռեն գեղարվեստորեն վերացարկելու մարդկային լարված հոգեբանության ծալքերը,- գրում է գրականագետը՝ ավելացնելով,- ինչպես նախորդ գործերում, այնպես էլ այստեղ Ձեյթունցյանը իր հերոսների առջև դնում է իր իսկ նախապես ունեցած կոնցեպցիան. «Մարդը մահկանացու է, բայց նա երբեք ստրուկ չի դառնա, եթե ինքը կամովին չընդունի ստրկությունը»: Այս իմաստով կարելի է գուցահեռ անցկացնել Ստրաուդի և Արքայի, Արշակ Երկրորդ թագավորի և Գնելի միջև: Ստրաուդի և Գնելի մահվան դատապարտվածությունը ժխտվում և վերաուղղվում է դեպի կյանքի խնդիրը, մարդուն ու աշխարհին օգտակար լինելու մարդկային ձգտումը հաղթում է մահին: Ձեյթունցյանի պատմավեպում մարդը ավելի շատ սովորական մահկանացու է, քան հասարակական գործիչ, զինվոր ու թագավոր: Արշակ թագավորի հոգեբանական դեգերումների դիապագոնը չափազանց մեծ է, մեղմ բարությունից ու վիճակի խեղճությունից մինչև դեսպոտիզմն ու սադիզմը, և այս ամենը հանուն մարդու, նրա գերագույն իդեալի, հանուն ազգի և հայրենիքի: Վիպասանին հաջողվում է օգտագործել մարդու «ներքին ժամանակը»: Նրա վիպական մտածողությունը ուղղված է այսօրվա կյանքին»¹:

«Արշակ Երկրորդը», ըստ էության, գոյապաշտական վեպ է, ըստ որում գրողի փիլիսոփայական հարցադրումներն ու «մարդկային հոգեբանության պեղումները» (գոյապաշտությունը կամ էկզիստենցիալիզմը ոչ այնքան փիլիսոփայական համակարգ է, որքան «կյանքի փիլիսոփայության» տեսակ, կեցության անհատական վերապրում, այս առումով էկզիստենցիալիզմի փիլիսոփայությունը բազմաթիվ եզրեր ունի հոգեբանության ու հոգեվերլուծության հետ և փորձում է իմաստավորել կեցության անհատական վերապրման մի որոշակի տեսակ: Չ. Ավետիսյանի նկատած «մարդկային լարված հոգեբանության ծալքերի» պեղումները Ձեյթունցյանի պատմավեպում հենց էկզիստենցիալ հոգեվերլուծության մեթոդով են կատարվում) մոտ են էկզիստենցիալիզմի փիլիսոփայությանն ու գրականությանը: Չ. Ավետիսյանը ևս նկատում է, որ Ձեյթունցյանի գրեթե բոլոր վիպական երկերի առանցքում անհատի ազատության խնդիրն է («Մարդը մահկանացու է,

¹Գրականությունը և ժամանակը. հոդվածների ժողովածու, Եր., 1980, էջ 300:

բայց նա երբեք ստրուկ չի դառնա, եթե ինքը կամովին չընդունի ստրկությունը»):
Մահվան խնդիրը նույնպես է կղիստենցիալիզմի առանցքային խնդիրներից: «Չթողնել,
որ մոռացվի մահը, ահա է կղիստենցիալիզմի սոցիալական հոգսը:
Չկա ավարտն չկա կյանքի ամբողջություն: Կատարելապես բացառված է,
որ մարդը պատմության մեջ լինի կամ դառնա իր գոյության տերը:
Ամեն մի կյանք անդաման է լի կերպով գնում է դեպի մահ»², -
Վահե Քաչայի վեպերի հրատարակության վերջաբանում մեջբերում է Ալեքսանդր Թոփչյ
անը կղիստենցիալիստիկի սոփաբանությունը Մունիեի խոսքերը:
Արշակ Երկրորդի թագավորության ժամանակը Ջեյթունցյանը պատկերել է որպես «անդ
աման է լի կերպով դեպի մահ» ընթացող մարդկային մի կյանք,
նայողի սինեցանկացած է կղիստենցիալ դրամա:
Ինչ վերաբերում է ազատության խնդրին
(ազատությունը է կղիստենցիալիզմի փիլիսոփայության ու գրականության նման ավոր
ապես ֆրանսիական է կղիստենցիալիզմի առաջնային հեղինակներից մեկի՝ Ժան-
Պոլ Սարտրի փիլիսոփայության ու գրականության կենտրոնական խնդիրն է,
որ հանրագումարի է բերվել նրա հիմնական գեղարվեստական ստեղծագործության՝ «Ազ
ատության ճանապարհները» եռագրության մեջ),
Ջեյթունցյանի վեպերում ու վիպակներում այն է կղիստենցիալիզմի բնորոշ հարցադրու
մներում լուծումներ է ստանում: «Ամեն սոցիալական մարդը» վիպակի առանցքում, օրինակ,
անհատի՝ հանուն սիրոսպանություն գործած Բոբ Ստրաուդի ազատությունն է:
Ստրաուդը բանտում թոշուններ է բուժում,
թոշունները կամովին մտնում են նրա բանտախուց,
Ստրաուդը հասարակության մեջ անազատ էր զգում իրեն, իսկ բանտում՝ ազատ:
«Քսաներոք դարիլեզենդ» վեպի հերոս Կլոդ Դոբերտ Բզերլին տառապում է ոչ թե Հիբոսի մ
այի վրա առում բնե տելու պատճառով,
այլ բանտում բնե տելու ցեղատ՝ իբրև ճանաչված ու համբավված լողիկերոս, հասարակության
մեջ իր ազատությունը դրսևորելու անկարողությունից.
նախախտում է անհատի նկաշկանող հասարակական նորմերը րանց ենթարկվելու հա
րկադրանքի պատճառով,

²Վահե Քաչա, Գիշատի չների խնջույքը, Եր., Սովետական գրող, 1976, էջ 363:

քանիորչիուզումհամապատասխանելիրկերպարհիհասարակականընկալմանը.
հասարակությունըդառնումէանհատիազատությանսահմանափակմանհիմնականգո
րծոնը:

Իրպատմվածքներում,
վիպակներումևվեպերումՍարտրըփորձումէսպառելանհատիազատությանսահման
ափակմանամենատարբերձևերը:

ԸստՍարտրի՝ սերըսահմանափակումէմարդկայինազատությունը:

Նրա«Ինտիմ»նովելում, օրինակ, տղամարդըբռնանումէկնոջազատությանվրա:
Մարդունինչ-որբանտալ, նշանակումէգերիվերցնելնրան, ինչ-որբանտալ,
նշանակումէչնչացնելայն, ինչտալիսես, որպեսզինրան, ումտալիսես,
դարձնեսզերի: Սարտրիհերոսներըմշտապեսխուսափումենսիրուց,
իսկ«Սրտխառնոց»վեպումԱնտուանը, խզելովիրբոլորկապերըհասարակությանհետ,
լքումէնանսիրածաղջկան:

«Դռնփակ»պիեսիհիմնականգաղափարըսահատիազատությանսահմանափակում
նէհասարակությանկողմից: «Դժոխքըդամյուսներնեն»,-
ասումէպիեսիհերոսներիցմեկը՝Գարսենը³: Սարտրնիրպիեսումցույցէտալիս,
թէինչպեսենմարդիկդառնումմեկմյուսի«դահիճը»՝ ազատությունըսահմանափակողը:

Զեյթունցյանիվեպիհենցսկզբումցույցէտրվում,
թէինչպեսէզինվորականՆերսեսըԱրշակիկողմիցկաթողիկոսականնշանակումըընկ
ալումորպեսբռնություն, որպեսիրազատությանսահմանափակում:

Սարտրնիրստեղծագործություններումհետազոտումէհասարակությունը՝ որպ
եսանհատիէությանըխորթ, թշնամականօրգանիզմ,
ուրյուրաքանչյուրըսահմանափակումէմյուսիազատությունը.այդիսկպատճառովէկզ
իստենցիալիերոսընախընտրումէխզելկապերըհասարակությանհետ՝ հաճախիրազա
տընտրությանմեջինքնահաստատվելուհամարստիպվածլինելովդիմելանհեթեթարա
րքների, ինչպեսՍարտրի«Հերոստրատը»նովելիհերոսՊիեռը,
որիրազատընտրությանիրավունքըհաստատումէսպանությունգործելով՝ սպանությու
ն, որոչմիշարժառիթունի:
ԱնհեթեթուչպատճառաբանվածարարքներիէդիմումԶեյթունցյանի«Քսաներորդարի

³ԺանՊոլՍարտր, Թատերգություն, Եր., Սովետականգրող, 1985, էջ 407:

լեզենդ» վեպի հերոս Իզերլին՝ ընդվզելով հասարակության դեմ,
ընդվզելով հերոսական կերպարի՝ ինքնիր դեմ՝ որպես հասարակության պաշտելի հե-
րոսի:

«Ազատության ճանապարհները» եռագրության առաջին վեպի փոփոխված՝ «Ընդվզում»
վերնագրով երկու մասերում էլ ընդգծելով խավոր հերոսի հասարակական բարոյ-
ականության ու պայմանականություններն էլ դեմ ընդվզումը,
որ մի ժամանակ ընդվզում է նաև սեփական անձի դեմ՝ որպես հասարակության միանդա-
մի. նույնը կարելի էասել նաև Իզերլիի մասին: Իզերլիի անհեթեթ վարքագիծը շայն չէ,
եթե չընդվզում սեփական անձի դեմ: Այսպիսով,
սահմանափակված ազատության հակակշիռը դառնում է անհեթեթ վարքագիծը,
որի բնորոշ օրինակը «Արշակ Երկրորդ» վեպում նախարարների թրիքի ժամանակի շի-
անՎաչակի պատասխաններն է արքայի հարցին:

Արշակը Վաչակի ցպահանջում է նստել արքայական աթոռին և անկեղծորեն խոստովանե-
լ. թե ինչպես կվարվեք, եթե ինքը լինեք արքա:

Արքայական աթոռը դառնում է անսահմանափակ
(այսինքն ստովի շիանական տիտղոսը սահմանափակ ազատություն է)

և անպատիժ ազատության խորհրդանիշ. «Ես...-

իշխան Վաչակը հանկարծ լսեց սեփական ձայնը,
որ շատ օտար ու տհաճ հնչեց իրական ջին: -

Ես կբարձրանայի ու մանկ գայի սեղանի վրա...

- Ես հասկանում եմ, դու, անշուշտ, չէիր բարձրանալ մանկ գայ սեղանի վրա:
Քեզ պարզապես այդ հնարավորությունն է գրավում: Ուրեմն,
քեզ համար դա՞ էթազավորության խորհրդանիշը: Հետաքրքիր է: Ուրի՞շ, իշխան,
ուրի՞շ:

- Ես կհրամայեի,
որ նախարարները խուզեն իրենց մագերը և արքայի ներկայանան միայն ճաղատ գլուխն
երով,- վախից մի փոքր համարձակ դարձավ իշխան Վաչակը⁴:
Այլոց ազատությունն անընդհատ սահմանափակող,
ուրիշներին համար «դահճի» դեր կատարող Արշակ արքային անընդհատ զբաղեցնում է ազ

⁴Պերճջեյթունցյան, Ընտիրերկեր երկու հատորով, հատոր 2, Եր., 1987, էջ 165:

ատոյթանգադափարը, նրաիրագործմանհնարավորոյթունը:
Արշակավանիկառուցումըմարդկանցայդհնարավորոյթուննընձեռելումիփորձէ:
Նրանհետաքրքրումէ,
թեինչպէսմարդըըկդրսևորիիրենբացարձակագատոյթանպայմաններում:
Էկզիստենցիալիզմիգրականոյթանխնդիրներիցմէկըհենցայդփորձնէ՝ ստեղծելայնպ
իսիրադրոյթուն, որիմեջբացահայտումէէկզիստենցիալմարդուէութունը,
հոգեբանոյթուննուաշխարհիէէկզիստենցիալընկալումը:
Արշակնայդպիսի՝ պատմականնշանակոյթանմիփորձէկատարումհենցԱրշակավան
իկառուցմամբ: Արշակավանըվէպիառանցքայինմետաֆորնէ
(պատմավէպիդրամատիկականտարբերակըհէդինակըվերնագրելէ«Ավերվածքադա
քիառասպելը»), քաղաք, ուրպիտիպրենտերերիցփախածառաները, գողերը,
մարդասպաններնումնացածօրինագանցները:
Այդպէս«սահմանային»իրադրոյթանմեջբացահայտումէհէդինակիէէկզիստենցիալի
այեցակարգը: Այդքաղաքումէնապաստանէլամուսիններիցփախածկանայք:
ԱմուսնականանհավատարմոյթունընույնիսկԱրշակավանիբնակիչներիկողմիցէհա
մարվումպարսավէլիարաք:
ՊարսավէլիէԱրշակավանումամուսնացածԱշխենիևգարդերվաճառողԲակուրիգաղ
տնիսիրավէպը: ՍերգէյՍարինյանըվէպիայսդրվագիմասինգրումէ.
«Արշակավանըձնեցիրհակասոյթունը,
գաղափարիիրիսկբացասումըևհոգեբանորէննախապատրաստեցառաջինփախստա
կանին»⁵: Արշակավանըվերածվումէագատոյթանուտոպիայի.
այդքաղաքիգոյթունը, այսինքնբացարձակագատոյթունը, անհնարինէ,
այներագանքէ, պատրանք, որչիկարողդիմանալիրականոյթանփորձոյթանը,
ուստիդատապարտվածէկործանման: ԵվՁէյթունցյանըպատկերումէ,
թեինչուայդբացարձակագատոյթանտարածքըչէրկարողդիմանալժամանակիփորձո
ւթյանը: Արշակավանըհիանալիզաղափարէ,
բայցչէ՞ որայդգաղափարըվերածվումէքաղաքի,
իսկքաղաքումիվերջոհասարակոյթունէկագմավորվում,
իսկհասարակականհարաբերոյթուններնիվերջողառումէնանհատիագատոյթանս

⁵ՍերգէյՍարինյան, Պատմոյթանառասպելիվիպականացումը, «Գրականթերթ», 15 հունիսի, 1979:

ահմանափակման,

ավելին՝ հասարակությունից անհատի օտարման հիմնական պատճառ: Մա,
բնականաբար,

ժամանակակից հասարակության մասին ժամանակակից պատկերացում է: Չորրորդա
րի հասարակական կառուցվածքին այս պատկերացումը չի կարող համապատասխանել
. չորրորդ արումն արդյունքն ունի ցօտարման փուլում էր,

հետո էր դեռ օտարվելու Աստծուց (19-րդ դար.

Նիցշեի «Աստված մեռել է» խոսքը հենց այդ երևույթին է վերաբերում), իսկ 20-
րդ դարում՝ հասարակությունից,

քանի որ անհատի ազատության սահմանափակումն օտարումը հասարակությունից ժ
ամանակակից քաղաքակրթության ըբնորոշիչ որոշումներ են: Ձեյթուն ցյանը հայոց պ
ատմության այն պիսի իրադարձություն էր նտրել,

որ առավել համահունչ կարող էր լինել զոյության փիլիսոփայության իր հարցադրումներ
ին կամ կարող էր հերոսներին էկզիստենցիալ վարքագիծ պայմանավորող «սահմանային
» իրավիճակներին արավորությունը նձեռել: Էկզիստենցիալ կամ «սահմանային» իրավ
իճակներին տեսանկյունից անշուշտ որ հետաքրքրություն են ներկայացնում չորրորդա
րի հիշյալ անցքերի բազմաթիվ դրվագներ, հատկապես՝ Արշակավանի կառուցումը:
Հետաքրքիր է,

որ չորրորդ արի անցքերին բազմիցս անդրադարձած հայոց պատմավիպասանության մ
եջ Արշակավանի կառուցման դրվագը մնացել է անտեսված:

Ընդհանրապես, «Ձեյթուն ցյանը երևակայության ու ժով «վերականգնել» է շատ բան,
«կյանքի էկոչել» այն պիսի փաստեր», «երևույթներ»,
պատմական ու կենսագրական տվյալներ,

որոնք «անտեսվել» կամ «մոռացության են տրվել» նախորդ պատմագիրներին կգրողներին կ
ողմից,- գրում է Սևակ Արզումանյանը: Ինչ-ինչ պատճառներով, ասենք, Րաֆֆին, Ստ.
Չորյանը և ժանրային այլ ձևերով Արշակ Երկրորդի գահակալության շրջանի մեր պատմու
թյունը արտացոլող հեղինակները առավել ուշադրություն են նդարձրել իրական-
պատմական հերոսներին քաղաքական-հայրենասիրական վարքագծին,

նրանց արտաքին, այսպես ասած՝ «միջազգային» հարաբերությանը:
Դժվար չէ հասկանալ, որ այդ, ինչ-ինչ պատճառները, ամենից առաջ,

թաքնված են ժամանակաշրջանով պայմանավորված հեղինակային նպատակամիտում իմեջ»⁶:

Զեյթունցյանի պատմավեպն առավել համահունչ է արդի ժամանակների նառաջադրում է առավել ապես 20-րդ դարի նբնորոշայն պիսի արցադրումներ, ինչպիսիք են, օրինակ, անհատի մենությունը կամ սեռերի օտարված հարաբերությունները:

«Արքայի մենության» մոտիվը պատմավեպի պատմության մեջ ի հարկ են որչէ. ն՛ «Գևորգ Մարգարե տունի» ն՛ «Պապթագավոր» պատմավեպերում թագավորները մենակ են, մենակ է Աշոտ Երկաթը, մենակ է Պապը, բայց Զեյթունցյանը արքայի կերպարում փորձում է ցույց տալ «մարդու մենությունը»:

Արշակը ոչ թե մենակ է, այլ մենության նդատապարտված անհատ: Անհուշ բերդում մորթազերծ Վասակի հետ այսպես է մենախոսում նա.

«Բախտաբերեց Վասակ... Ես ազատվեցի իմ մենակությունից... Իսկ սա... Սա բացարձակ մենակություն է... Մաքուր և անարատ... Սամարդու մենակություն է... Իսկ այն մեկը՝ արքայի... Դրահամար էլ է սսիրեցի իմ շղթաները...»⁷: Զեյթունցյանի հերոսները մենակ են, ինչպես է կզիստ են ցիալի զմիբոլոր հերոսները,

մենակ և խորապես օտար միմյանց ու իրենք իրենց. օտար են Արշակն ու Փառանձեմը, օտար են Փառանձեմն ու Գնելը (այնպես, ինչպես Գեանու Ստրաուդը, Իզերլինու Լիլին): Փառանձեմի ու Գնելի օտարումը Զեյթունցյանը հիանալի կերպով է ցույց տալիս պաղաքից դուրս գտնվող պաղաքի հանդիպման տեսարանում.

նրանք հանդիպում են էկզիստենցիալ «իրադրության» մեջ,

նրանց համատեղ անցյալն արդեն իմաստազրկված է, նրանց սիրուց չինչայլ և սչիմնացել (աղբանոցի պատկերը պատահական չէր նտրված ի հարկ է):

Վեպի բոլոր հերոսներն են մենակ, մենությունն այսպես պոմ թեմատիկ բնույթ ունի: Ահա Հայր Մարգարե տը, որ «երկար տարիներ մենակության մեջ ապրելով, ստեղծել է իր երկրորդ ես-ը,

որը նրահամար գոյություն ունեերո պեսզեր իրականություն: Նազրուցում էր նրահետ, կատակում, երբեմն խաբում, ձեռք առնում, հիմարվի ճակներ իմեջ գցում, կերակրում, լողացնում, հագցնում և, տարիքով իրենավելի մեծ համարելով, հովանավորում նրան»⁸:

⁶ Սևակ Արզումանյան, Խորհրդահայ վեպը, հատոր 4, Եր., Խորհրդային գրող, 1990, էջ 537:

⁷ Պերճ Զեյթունցյան, Ընտիր երկեր երկու հատորով, հատոր 2, Եր., 1987, էջ 598:

⁸ Նույն տեղում, էջ 288:

Կաթողիկոսը, որի «ամենմիկոքուստը ընդարձակում էր մենության սահմանները, խորացնում է մենության անդունդը: Եվ նրան թվաց, թե այդ ընդարձակ սահմաններից ու խորանդունդից հինչեց իր օտար ու տհաճ ձայնը:

-Ներսէ՛ս...»⁹:

Ինքն օտար վաճուէր կփեղկված էն ան Արշակ թագավորը: Այդ երկփեղկումն է, որ նրակ երպարը դարձնում է ողբերգական:

«Բայց դու միայն գլխով առաջ անցար ժամանակից, արքա, միայն գլխով, - արհեստն համոզումն քդ արձրած ողորմության մը շարունակեց Դրաստամատը: - Իսկ հոգով ու մարմնով կապված էիր քո ժամանակին: Որպէս իր տղածանմիբուն ապետ: Այդ հակասություններ քո ողբերգությունը, արքա...»¹⁰, - ասում է Դրաստամատը:

Այս նկատի ունենալով՝ Սիրանուշ Մարգարյանը գրում է, որ Ջէյթունցյանի վեպում «պատմական իրադարձություններ ի յուր սնի իր մեջ է առնում մարդկային ճակատագրի առեղծվածը՝ մարդու էության ինքնաբավ գոյության խորհուրդը, այնուամենայնիվ, տոգորելով չհասկացվածության, մենակության, աշխարհի անկատարության ու երջանկության ունայնության մասին խոհերով»¹¹, իսկ Արշակի բնութագրում է որպէս «անհանգիստ, կամային, ենթարկող ողորմական, փորձության պահին՝ տազնապաճուշտ պող, մենության պահերին՝ չհասկացված, մենակ, ինքնիրեն իցու աշխարհից օտար վաճուխտով», ապա «Արշակն ինքնիրեն ովարտացում է իր իսկ «շավղից դուրս սայթաքած ժամանակը», որի մեջ փորձում է ստեղծել սեփական երկրի ու ժողովրդի պատմությունը»¹²:

Այսպիսով, մարդու օտարումը հասարակությունից, մենությունն ու դատապարտվածությունն է կզիստն ցիպի զմի փիլիսոփայության հիմնական հասկացություններ իցն գրականության թեմաներից են, իսկ վեպի գրեթե բոլոր կերպարներին մեջ ընդգծված է հենց դատապարտվածության գիծը՝ դատապարտվածությունն մենության ու մահվան: Մահը, ըստ Մարտրի, ազատությունը սահմանափակող ամենամեծ երևույթն է, որի առջև մարդը պարզապէս անզոր է («Պատը»):

⁹Նույն տեղում, էջ 483-484:

¹⁰ՊէրճՋէյթունցյան, Ընտիր երկեր երկու հատորով, հատոր 2, Եր., 1987, էջ 605:

¹¹Սիրանուշ Մարգարյան, Պատմության ժամանակը, Եր., Սփյուռք, 2000, էջ 15:

¹²Նույն տեղում՝ էջ 15-16:

Իրանգորությունը գիտակցող Արշակն Անհուշբերդում ինքնասպանելի նում:
Միննույն ժամանակ մահնանհատին ազատագրող միակ ճշմարտությունն է,
այն գիտակցողը կարող է դիմել ցանկացած արարքի,

քանզի որոնելու չի գտել մարդկային կեցության իմաստը: Ինչ-

որ առումով է կգիստենցիալիզմի ղոջ գրականությունը մարդկային գոյության իմաստի և
նհանգիստ որոնումն ու իմաստի բացակայության հուսահատ արձանագրումն է:

Արշակը մարդկային գոյության իմաստի այդ օրինակ որոնման մեջ է,
նրա որոնումները չմիարդյուն քչեն տվել:

Էկզիստենցիալիզմը մարդու բախումն է իմաստի բացակայության կամ արտորդիկ էտ,
մարդու և անհեթության բախման ողբերգությունը:

Այդ դեպքում մարդը հանգիստի ղո վկարող է գործել ցանկացած արարք.

կարող է մահվան դատապարտել և դրո որդուն (Գնելին), գայթակղել նրակն ղոջը,
կարող է սպանել կամ ինքնասպան ղինել: Մահը, որ պես իմաստի բացակայություն,
իմաստագրկում է մենինչ:

Անհուշբերդում ինքնասպան եղած արքան «աշխարհի նուղղված իր վերջին աղաղակն ար
ձակելու ցիտոխաղաղ պառկած էր մերկուան հարթ հատակին,
ու բացաչքերի մեջ նույն հարցն էր քարացել. հը՞, ի՞նչ է դավ, ի՞նչ կատարվեց,
ի՞նչ հասկացար Դրաստամատ:

- Գոնե կուշտուտե ղիր, արքա,-

արցունքն աչքերի նափստս անքով շնջաց Դրաստամատը: -

Տես ղինչ փառավորս եղանե... Որքան ղին ղկասափորներ ղի մեջ...»¹³:

Ահանանհեթեթությունը:

Մի՞ ղեմ ահից առաջ բացված փառավորս եղանը չի ղիմաստագրկում մարդու ապրելու,
գործելու համար արված բոլոր ղանքերը:

Մաէէկզիստենցիալիզմի հուսահատե գրակացությունը:

Ամեն ղինչ հանգում է մահվան ղիմաստագրկում Արշակի պատմությունն կերտելու փորձեր
ը. պատմությունը դուրս է գալիս նրա հսկողությունից,

նաէէկզիստենցիալ վեպերի հերոսներ ղի պես դիտում է,

ղե ղինչ պես է ղավում ղիրն ղիրադարձություններ ղկապը, որ պես պատմական անհատ, ղիկա

¹³ ՊերձՁեյթունցյան, Ընտիրերկեր երկու հատորով, հատոր 2, Եր., 1987, էջ 606:

րողանում պատմությանը թացքը ենթարկելիք են.

սրանով են անէկզիստենցիալ պատմավեպը տարբերվում դասական պատմավեպից:

Եթե դասական պատմավեպում ցույց էր տրվում, թե ինչպես են անհատները

(ըստ Նիցշեի պատմությունը կերտում են «իշխանության կամքով» օժտված անհատները,

իսկ ժողովուրդն անձնական զվաճել՝ «սովորական քար, որ քարտաշի կարիք ունի»¹⁴)

կամ ժողովուրդը

(ըստ մարքսիստական գաղափարախոսության պատմությունն առաջնորդում է ժողովուրդին)

կերտում պատմությունը, ուղղորդում նրան թացքը,

ապա ըստ էկզիստենցիալ հայեցակարգի՝ պատմությանը թացքը դուրս է գալիս անհատի

հսկողությունից՝ ցույց տալով իր ադարձությունների հանդեպ մարդու անզորությունը:

Այսպիսով, Ձեյթունցյանի ընտրած պատմական ժամանակաշրջանը նկերպարելիով ինհ

նարավորություն են տալիս բացահայտելու պատմության էկզիստենցիալիստական այդ

հայեցակարգը:

---

¹⁴ <https://www.proza.ru/2005/11/02-153>

Պ. Զեյթունցյանի «Արշակ Երկրորդը», ըստ էության, գոյապաշտական վեպ է, ըստ որում գրողի փիլիսոփայական հարցադրումներն ու «մարդկային հոգեբանության պեղումները» մոտ են էկզիստենցիալիզմի փիլիսոփայությանն ու գրականությանը: Ազատությունը էկզիստենցիալիզմի փիլիսոփայության ու գրականության կենտրոնական խնդիրն է: Թե՛ Սարտրը, և թե՛ Զեյթունցյանը իրենց ստեղծագործություններում ներկայացրել են մարդկային դրսևորումները բացարձակ ազատության պայմաններում: Էկզիստենցիալիզմի գրականության խնդիրներից մեկը հենց այդ փորձն է՝ ստեղծել այնպիսի իրադրություն, որի մեջ բացահայտվում է էկզիստենցիալ մարդու էությունը, հոգեբանությունն ու աշխարհի էկզիստենցիալ ընկալումը:

Բանալի բառեր. էկզիստենցիալիզմ, ազատության խնդիր, հասարակություն, մենություն, գոյաբանական հարցեր:

ЭКЗИСТЕНЦИАЛИСТСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ИСТОРИИ В РОМАНЕ ПЕРЧА ЗЕЙТУНЦЯНА “АРШАК ВТОРОЙ”

Резюме

“Аршак Второй”, по сути, является экзистенциалистским романом, где стремления философской постановки вопросов писателя и “искания человеческой психологии” близки к экзистенциалистской философии и литературе.

Свобода является центральной проблемой философии и литературы экзистенциализма. И Сартр, и Зейтунцян в своих произведениях представили человеческие проявления в условиях полной свободы. Одна из проблем литературы экзистенциализма состоит именно в этой попытке:

создать такую ситуацию, где выявляются сущность, психология экзистенциального человека, экзистенциальное восприятие мира.

Ключевые слова: экзистенциализм, проблема свободы, общество, одиночество, онтологические вопросы.

EXISTENTIAL CONCEPTION OF HISTORY
IN THE NOVEL OF PERCH ZEITUNTSYAN “ARSHAK THE SECOND”

RESUME

“Arshak the Second” in fact, is an existentialist novel, where the writer’s tendency to the philosophical formulation of questions and “the seeking of human psychology” are close to the existentialism philosophy and literature.

Freedom is the central issue of philosophy of existentialism and literature. In their works both Sartre and Zeytuntsyan had presented the human manifestations exclusively in the conditions of freedom. One of the issues of literature of existentialism is namely this attempt to create a situation, where the essence of existential man, psychology and the existential perception of the world are revealed.

Key words: existentialism, issue of freedom, public, identity, ontological issues.

